

**Jan Sikora, Agnieszka
Wartecka-Ważyńska**

**Kapliczki przydrożne szansą rozwoju
lokalnej turystyki religijnej**

Ekonomiczne Problemy Usług nr 65, 99-108

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JAN SIKORA

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

AGNIESZKA WARTECKA-WAŻYŃSKA

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

KAPLICZKI PRZYDROŻNE SZANSĄ ROZWOJU LOKALNEJ TURYSTYKI RELIGIJNEJ

Wstęp

Rozwój społeczno-ekonomiczny społeczności lokalnych jest wypadkową działania czynników przyrodniczych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych. Pomijając dwa pierwsze, warto zwrócić uwagę na tzw. zasoby lub kapitały czynników społeczno-kulturowych. Każda społeczność lokalna takowe zasoby posiada. Dotyczą one kapitału ludzkiego i społecznego oraz wartości kulturowych tworzonych przez ten kapitał.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi i podjęcie próby określenia roli kapliczek przydrożnych jako przykładów regionalnej sztuki ludowej w możliwościach ożywienia społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. Sposobem takiego rozwoju mogłaby być turystyka religijna wspierana przez lokalną społeczność i władze terytorialne.

Podstawą napisania artykułu była analiza literatury przedmiotu, materiałów urzędowych niektórych gmin, własne obserwacje autorów oraz rozmowy przeprowadzone z liderami wiejskimi.

1. Istota i funkcje turystyki religijnej

Podróże podejmowane przede wszystkim ze względów religijno-poznawczych określa się mianem turystyki religijnej. W tych migracjach miejsce święte nie jest

zazwyczaj punktem docelowym, lecz znajduje się na trasie podróży odbywanej w celu poznania miejscowości położonych w danym kraju, regionie lub nawet na określonym szlaku. Turyści wykorzystują nieraz część swojej podróży na krótszy lub dłuższy wypoczynek. I choć uczestniczą w codziennej mszy świętej, we wspólnych modlitwach, odwiedzają po drodze kościoły, sanktuaria, to główny motyw ich podróży nie jest tylko religijny, lecz również poznawczy.

Swoistą formą turystyki religijnej jest turystyka pielgrzymkowa. Turystykę tę charakteryzuje wyraźnie określony i wysunięty na pierwszy plan motyw religijny. Celem podróży i pobytu jest dotarcie do świętego miejsca, ośrodka kultu religijnego i poświęcenie się modlitwie, medytacji, pokucie i innym formom pobożności¹.

Pielgrzymka jest przede wszystkim aktem religijnym, podczas gdy turystyka religijna większy nacisk kładzie na przeżycia natury ogólno-kulturalnej i poznawczej².

Turystyka religijna oraz specyficzna jej forma turystyczno-pielgrzymkowa stanowią element rozwoju gospodarczego i społeczno-kulturowego danego ośrodka, miejscowości, lokalności, regionu, kraju.

Funkcja ekonomiczna turystyki religijnej sprowadza się do rozwoju infrastruktury transportowej, hotelarsko-gastronomicznej ukierunkowanej na popyt turystów. W działalności gospodarczej związanej z obsługą ruchu pielgrzymkowego są również obecne inne sektory usługowo-produkcyjne. Przykładowo można tu wymienić produkcję i handel pamiątkami, dewocjonaliami, napojami chłodzącymi, artykułami poligraficznymi, sektor kongresów o tematyce religijnej, biura organizacji podróży pielgrzymkowych³.

Turystyka pielgrzymkowa (religijna) pełni również funkcję kulturalną, jest nośnikiem wartości kulturalnych. Większość ośrodków pielgrzymkowych obok głównego miejsca sprawowania kultu religijnego jest także miejscem kulturalnym. Występują w nich takie dobra kultury, jak m.in.: architektura sakralna, sztuka religijna, muzyka, liturgia. Stanowią one miejsca kontemplacji piękna i harmonii dzieł rąk ludzkich⁴. Realizacja tych dwóch funkcji zachodzi na poziomie krajowym, ponadregionalnym, regionalnym, lokalnym i na poziomie miejscowości, bowiem ośrodki kultu religijnego mogą mieć tak zróżnicowaną rangę⁵.

¹ A. Jackowski, *Pielgrzymki a turystyka religijna. Rozważania na czasie*, w: *Turystyka religijna*, red. Z. Kroplewski, A. Panasiuk, Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010, s. 31.

² Ibidem, s. 47.

³ W.W. Gaworecki, *Rola turystyki w promocji wartości religijnych i kształtowaniu sprawiedliwości społecznej. Tezy szczegółowe*, w: *Turystyka religijno-pielgrzymkowa*, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk 2005, s. 22.

⁴ Ibidem, s. 21.

⁵ A. Jackowski, *Główne problemy turystyki religijnej na świecie*, w: *Turystyka religijno-pielgrzymkowa*, op.cit., s. 51.

2. Kapliczki przydrożne oraz ich znaczenie

Problem kapliczek odnosi się do poziomu lokalnego i miejscowości. Posiada on zatem charakter religijności lokalnej, która nie w pełni jest doceniana. Kapliczki przydrożne jako obiekty wartości religijnej nie stanowią obecnie i długo jeszcze nie będą stanowiły obiektów zainteresowania turystyki religijno-pielgrzymkowej. Bardziej są znane i pielęgnowane przez społeczność lokalną a nie regionalną czy ponadregionalną.

Kapliczka przydrożna jest to niewielka budowla kultowa, obiekt sztuki materialnej wykonany najczęściej w formie wolno stojącego domku drewnianego lub murowanego bądź też wieżyczki z wnękami lub ozdobnej skrzynki zawieszanej na drzewie.

Kapliczki budowane z kamienia i cegły stanowią swoiste dzieła sztuki ludowej. Prostota formy i znajdujące się w nich rzeźby świętych wywołują zachwyt i podziw dla ich twórców.

Kapliczki przydrożne stoją w miejscach, które społeczność miejscowa uznaje za szczególnie znaczące. Zwykle wiążą się one z ważnymi wydarzeniami lub wiarą w błaganie się istot nadprzyrodzonych. Kapliczki stawiano w obrębie wsi, wśród zabudowań, za wsią na rozstajach dróg lub wieszano na przydrożnych drzewach. Bardzo często spotyka się je w miejscach cudownych objawień lub na mogiłach ludzi pochowanych w lesie. Dużo kapliczek i krzyży budowano również w czasie nieszczęść oraz wielkich wydarzeń historycznych i religijnych. Często miały one stanowić zaporę broniącą złym siłom wejścia na teren wsi, chroniąc przed pomorem lub innymi klęskami⁶. Przydrożne kapliczki i krzyże stawiano w różnych intencjach, np. aby otrzymać błogosławieństwa na urodzajne miejsca, z okazji narodzin, chrzcin, wesel, a także założenia gospodarstwa rolnego. Często proszono w ten sposób o powrót do zdrowia. Powodem wznoszenia kapliczek była też chęć przebłagania Boga za winy, uproszenie o łaskę lub też ochronę przed niebezpieczeństwem powstania pożaru.

Pierwsze kapliczki, pełniące funkcję kaplic przeznaczonych do modlitwy wnosili przy swoich dworach ludzie zamożni. Biedniejsi stawiali słupy, często przykryte daszkiem, z postaciami Chrystusa, Matki Boskiej lub figurami innych świętych. Fundatorem kapliczek była niekiedy cała społeczność wiejska. Także niektórzy zamożniejsi gospodarze stawiali kapliczki samodzielnie, przez co pragnęli wyróżnić siebie i rodzinę w społeczności lokalnej⁷.

Na kapliczkach umieszczano zwykle datę ich powstania, niekiedy początkowe słowa modlitwy, ale bardzo rzadko umieszczano na nich nazwisko wykonawcy.

⁶ T. Seweryn, *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce*, PAX, Warszawa 1998.

⁷ Zob. *Dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny – kultura ludowa*, red. A. Gauda, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Oddział w Lublinie, Lublin 2001, s. 61.

Znane obecnie nazwiska rzeźbiarzy zachowały się tylko dzięki przekazom ustnym, zapiskom parafialnym oraz nielicznym podpisom. Rzeźby umieszczane w kapliczkach są przeważnie drewniane, polichromowane, rzadziej natomiast kamienne. Większość z nich ma charakter ludowy. Oprócz rzeźb (szczególnie drewnianych) w kapliczkach, przeważnie domkowych, często znajdują się obrazy ludowe przedstawiające świętych, malowane na płótnie lub desce.

Przydrożne kapliczki obecne w krajobrazie wiejskim od najdawniejszych czasów są dzisiaj przykładem pamięci i świadomości społecznej mieszkańców wsi. O wielkim ich wpływie na życie i obyczaje oraz kulturę religijną wsi świadczą organizowane od średniowiecza procesje. Aby wyprosić pomyślne plony, procesja taka chodziła po polach z krzyżami i chorągwiami, śpiewając pobożne pieśni. W niektórych regionach Polski zwyczaj ten powszechny był w XIX wieku, a na przykład na Kielecczyźnie, Rzeszowszczyźnie czy w okolicach Hrubieszowa przetrwał do dzisiaj. Przydrożne kapliczki nie tylko należą do kultury wsi polskiej, stanowiąc ozdobę jej krajobrazu i odbicie twórczego ducha oraz artystycznych cech wiejskiego społeczeństwa, ale są one przede wszystkim wyrazem wiary minionych pokoleń. Kapliczki stanowiły w przeszłości pewnego rodzaju katechizm, swoistą formę nauczania Kościoła, miały wpływ na kształtowanie oblicza wspólnot wiejskich.

Twórcy kapliczek przydrożnych oraz znajdujących się w nich świątków traktowali swoją pracę jako drogę do zbawienia. Także motywy i intencje ich fundatorów miały zawsze podłoże religijne. W tworzeniu tych dzieł kultury religijnej ludowi artyści, często bezimienni, czasami nawet niepiśmienni, wyrażali swoje pobożne uczucia i uniesienia. Z niektórymi kapliczkami miejscowa ludność jest zżyta jak z własnym domem, polem i dobytkiem. Kapliczki wrosły w społeczność wiejską, są związane z historią mieszkańców i będąc dla nich oazami modlitwy, religijnego kultu, otaczane są miłością, pietyzmem i codzienną troską.

Jeszcze dziś we wsiach, w pobliżu których nie ma kościoła, przy kapliczkach przydrożnych odbywają się nabożeństwa majowe i uroczystości z okazji święcenia pól, a także święcenie pokarmów w Wielką Sobotę.

Religijność wiejska charakteryzuje się kilkoma podstawowymi właściwościami. Na pierwszym miejscu należy wymienić oblicze społeczne religii. Religia na wsi jest sprawą życia zbiorowego, czego przykładem są zbiorowe modlitwy i wędrówki. Drugą cechą religijności wiejskiej jest sensualizm, wrażliwość, wiara i świętość. Cechy te przejawiają się gorliwym kulcie wizerunku Matki Boskiej. Przykładem charakteryzowanej tu postawy jest także wygląd ośrodków kultu pielgrzymkowego. Ich kształt, uformowanie krajobrazu i architektury, stroje uczestników inscenizacji – wszystko to stanowi wierne odwzorowanie oryginału. Cechą religijności wiejskiej jest też socjomorfizm rozumiany jako przenoszenie na święte postacie wyobrażeń i ról znanych z rzeczywistości wioskowej, i tak np. św. Piotr według tradycji ludowej pełnił funkcję ekonomy.

O specyfice religijności ludowej (wiejskiej) świadczy też partykularyzm polegający na tym, że udział w danym kulcie zdeterminowany jest faktem przynależności do rodziny, społeczności wioskowej, do całej zbiorowości parafialnej. W rodzinach odmawiano modlitwy ogólnie znane, ale też takie, które stanowiły niejako „własność” domowników. Wsie miały swoich ulubionych patronów, do których kierowane były specjalne modlitwy. Mieszkańcy danej okolicy darzyli zwykle większą estymą wybrane miejsce kultu, przedkładając je nad inne, wierzyli, że akurat dany obraz ma większą moc od pozostałych. „Ten swoisty partykularyzm znajdował wyraz w łączeniu sfery wiary i praktyk religijnych z życiem codziennym wsi. Przejawiało się to zwłaszcza w wyznaczaniu poszczególnym świętym określonych specjalności i precyzowaniu ich kompetencji w załatwianiu różnych spraw. Obarczani taką odpowiedzialnością (św. Roch miał chronić trzodę przed chorobami, św. Agata powinna strzec przed pożarem, św. Antoni miał za zadanie odnajdywanie zguby), święci byli ponadto wpisywani do kalendarza rolniczego, patronując kolejnym zabiegom i czynnościom gospodarskim (np. na „św. Bartłomieja śmiało żyto siej”, na „św. Jana ruszajmy do siana”, na „św. Roch w stodole groch”)⁸. W takim obrazie religijności wiejskiej istotną rolę pełniły również kapliczki świętych.

3. Potrzeba opieki nad kapliczkami przydrożnymi

Na naszych oczach na skutek naturalnego zużycia bezpowrotnie znika z krajobrazu wiejskiego wiele kapliczek – tych cennych przydrożnych znaków chrześcijańskiej pobożności. Niszczą ukryte w cieniu starych, zgarbionych i pochylonych drzew. Rozsypują się i zapadają w ziemię, wyniosłe, kamienne, kiedyś stojące prosto jak świece figury. Z kapliczkami dzieje się to samo, co z człowiekiem, który z każdym rokiem pochyla się, więdnie i kurczy.

Okradanie kapliczek w celach handlowych zdarza się coraz częściej; jest to barbarzyńska praktyka, godna najwyższego potępienia. Znaczący sztuki ludowej i interesowni zbieracze „staroci” wyłudzili od prostego ludu wiele unikalnych nierzad dzieł sztuki w zamian za kolorowe, tandetne oleodruki. Coraz częściej zdarza się więc, że wydrążone w grubych pniach wnęki, względnie wykute w skale domki, w których kiedyś znajdowały się cenne i piękne rzeźby, świecą pustką. Obrabowana kapliczka staje się martwa i zimna jakby duch z niej uleciał. A wszystko to, co jeszcze zostało się przed grabieżą „zbieraczy” penetrujących wsie i miasteczka, nie przedstawia już większej wartości.

Wygląd kapliczek i pozostałych w nich figur dbałość o nie dawać powinien chlubne świadectwo lokalnemu duchowieństwu oraz stanowić powiną legitymację

⁸ I. Bukraba-Rylska, *Socjologia wsi polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 510.

pobożności okolicznej ludności. Te ciekawe, piękne dzieła sztuki ludowej decydują również o turystycznej atrakcyjności regionu i miejscowości. Jeżeli zaś zaistnieje potrzeba przeniesienia najcenniejszych okazów do przechowania, np. do muzeum celem ich zabezpieczenia, to nie należałoby lokalnego krajobrazu zaśmiecać fabryczną tandetą, porcelanowymi odlewami. Te różne gipsowe „niepokalane”, które zajmują w kapliczkach miejsce po zaginionych, skradzionych czy sprzedanych dawnych ich „mieszkańcach”, są obcą i jakby nieswojską naroślą, importowaną z innego świata. Rażą swym niedopasowaniem do naturalnego otoczenia, rabują urok, zabijają ducha swoją martwością. Nie powstały one bowiem na oczach miejscowej ludności i nie toczyły się wokół nich dyskusje. Są jak ubranie kupione w mieście – praktyczne, tanie i poręczne, ale zuniformizowane i pozbawione indywidualności.

Konieczne zatem staje się dbanie o kapliczki przydrożne i troska o to, by w miejsce skradzionych czy przeniesionych do muzeum świątków zapewniać dzieła nowe, wykonane przez żyjących artystów ludowych. Niech od nowa wrastają w krajobraz, stając się także dokumentem współczesnych czasów⁹.

Pojawia się zatem potrzeba ochrony tych cennych relikwów ludowej kultury materialnej nie tylko ze względu na ich wartość artystyczną, historyczną, estetyczną i emocjonalną, ale przede wszystkim dydaktyczną i wychowawczą.

Przykładem tego typu działań może być ruch „Małej Szkoły”, który powstał jako spontaniczna reakcja na program zamykania przez władze gmin małych wiejskich szkół. Protesty mające miejsce w ramach akcji tego ruchu były szeroko prezentowane przez media. Rodzice uczniów okupowali, często przez wiele miesięcy, budynki szkół. Ruch, początkowo spontaniczny, przyjął po pewnym czasie formy organizacyjne, znalazł wsparcie poza terenem wiejskim wśród ludzi angażujących się społecznie na rzecz oświaty. Ruch po początkowej fazie protestu przekształcił się w lokalne stowarzyszenia, które przejmują od władz gminnych likwidowane szkoły, ażeby prowadzić je samodzielnie. Działacze ruchu w taki oto sposób przedstawiają prowadzone przez siebie szkoły: „Wiele szkół ma niepowtarzalny charakter. Potrafią aktywnie kultywować tradycję swojego regionu, w której w naturalny sposób przeplatają się historia z nowoczesnością. Programy dotyczące edukacji regionalnej często jednoczą wieś. Można powiedzieć, że dzięki realizacji programu regionalnego szkoła nawiązuje bliższe, rodzinne stosunki z całą wsią. Gdy szkoła wchodzi do domu, to i dom wchodzi do szkoły”. W opisach zajęć prowadzonych w szkołach pojawiają się inicjatywy mające pobudzić zainteresowanie lokalną tradycją. Oto jeden z takich przykładów: „U nas w Kunkowej jest taki zwyczaj, że na pamiętkę miłych i dobrych zdarzeń ludzie stawiali przydrożne krzyże albo kapliczki. Kiedy udało nam się uratować szkołę, postanowiliśmy, że będziemy się zajmo-

⁹ Zob. strona internetowa: www.powiat.mielec.pl/zsycku/parafia/kapliczki.

wać odnawianiem tych krzyży i kapliczek. Niektóre są wyjątkowo piękne i stare, jeszcze z XIX wieku, ale bardzo zniszczone”.

„Tematem zajęć „Moja rodzinna miejscowość” jest określenie położenia, nazw poszczególnych części czy przysiółków wsi. Realizując go, organizowaliśmy spotkania ze starszymi ludźmi, wysłuchiwaliśmy ich opowieści o przeszłości wsi, wykonując jednocześnie dokumentację faktograficzną. Inny temat to „Dzieje mojej wsi w legendzie i historii”. Zebraliśmy legendy o Kunkowej, urządziliśmy wystawę ilustracji do legend¹⁰. Jest to jeden z przykładów zorganizowanej działalności skierowanej na ochronę kultury materialnej, jaką stanowią kapliczki przydrożne. Ochrona tych cennych obiektów musi być powinnością parafii, jej duchowieństwa, parafian oraz lokalnego samorządu terytorialnego (władzy lokalnej).

4. Turystyczne zagospodarowanie kapliczek przydrożnych

Zachodzi pilna potrzeba zagospodarowania turystycznego miejsc, w których znajdują się przydrożne kapliczki i krzyże. Należy zaplanować lokalne i ponadlokalne trasy i szlaki turystyczne w gminach, powiatach oraz sporządzić ich opis.

Tematyka szlaku turystycznego dziedzictwa kulturowego krzyży i kapliczek przydrożnych może być różnorodna. Szlak taki mógłby być dobrym przykładem odprawiania nabożeństw majowych, organizowania procesji, poszukiwania i tworzenia legend i podań ludowych dotyczących miejsc i obiektów sakralnych, organizowania spotkań artystów i twórców ludowych połączonych z wymianą poglądów i doświadczeń z miejscowymi twórcami ludowymi. Wszystko to z kolei miałyby istotny wpływ na rozwój małych, często nieodkrytych dotąd miejscowości, które mają więcej atutów niż tylko stary, zapomniany krzyż czy zabytkowa przydrożna kapliczka.

Szlak krzyży i kapliczek przydrożnych może stanowić produkt turystyczny, dzięki któremu społeczność lokalna będzie mogła wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności turystycznej swojego regionu¹¹. Taki szlak ma szansę funkcjonować wówczas, gdy w prace nad przygotowaniem go włączy się miejscowa ludność. Trzeba zatem wielu starań związanych z utrzymaniem takiego szlaku w odpowiednim stanie, aby jego uroda cieszyła nie tylko lokalnych mieszkańców, ale także turystów. W tym celu niezbędna jest pomoc społeczności lokalnej, obcującej na co dzień z kapliczkami i krzyżami przydrożnymi. Los tych obiektów nie może być obojętny proboszczom i radom parafialnym, które powinny zaangażować się w ich utrzyma-

¹⁰ Cyt. za: G. Pyszczek, *Środowiska kultywujące tradycje lokalne – społeczne otoczenie i uwarunkowania*, w: *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, red. J. Kurczewska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 197.

¹¹ Przykładem takiego szlaku w Wielkopolsce jest Szlak Kościołów Drewnianych wokół Puszczy Zielonka.

nie. Konieczne też będzie wsparcie finansowe ze strony samorządów terytorialnych oraz prowadzenie przez nie działań związanych z promocją szlaku kapliczek i krzyży przydrożnych jako produktu turystyki wiejskiej (częstokroć pomoc ta jest decydująca dla przetrwania kapliczek).

Piękno tych „pereł polskiego krajobrazu wiejskiego”, artystyczna forma, wartości, jakie ze sobą niosą, a także ich historia – to dość by zająć się nimi także od strony dokumentacyjnej, archiwistycznej, wydawniczej, zapewniając im właściwą promocję.

Podstawowym celem tych działań jest uchronienie od zapomnienia i zachowanie dla kolejnych pokoleń miejscowej ludności i turystów kapliczek i krzyży przydrożnych¹². Pierwszym krokiem idącym w tym kierunku powinno być zinventaryzowanie wszystkich atrakcji regionu i wyselekcjonowanie tych, które są najciekawsze pod względem turystycznym. W tym celu można posłużyć się następującymi pięcioma kryteriami popartymi odpowiednią punktacją:

- **kryterium jakości** – które służyłoby ocenie: wyglądu zewnętrznego, funkcjonowania atrakcji, przyjazności dla turystów itp. Za wyjątkową jakość przyznawano by 2 punkty, za przeciętną – 1 punkt, a za słabą – 0 punktów;
- **kryterium autentyczności** – rozumianej jako przynależność danej atrakcji do dziedzictwa kulturowego obszaru. Przyznawano by 2 punkty, gdy atrakcja byłaby zgodna z tradycją lokalną; 1 punkt, gdy znaczenie atrakcji byłoby neutralne i 0 punktów za niezgodność z lokalną tradycją;
- **kryterium wyjątkowości** – rozumianej jako możliwość doświadczenia czegoś nowego. Za unikatowość atrakcji w skali krajowej przyznawano by 2 punkty. W sytuacji, gdy atrakcja byłaby zakwalifikowana jako nieliczna w skali regionu – 1 punkt i 0 punktów za tzw. atrakcję typową;
- **kryterium aktywności** – rozumianej jako czynne uczestnictwo turystów w atrakcji. Za różne możliwości aktywności przyznawano by 2 punkty, za niezbyt szeroki zakres aktywności – 1 punkt, a za brak możliwości aktywnego uczestnictwa w atrakcji – 0 punktów;
- **kryterium siły przyciągania** – jeżeli atrakcja skupia dużą liczbę turystów należałoby przyznać 2 punkty, za małą liczbę gości – 1 punkt oraz 0 punktów za brak zainteresowania wśród turystów¹³.

Metoda punktowej oceny i selekcji atrakcji turystycznych wybranego miejsca wskazuje na to, że atrakcje, które otrzymały największą liczbę punktów sklasyfikowane są jako atrakcje główne trasy szlaku (są to krzyże, kapliczki, figury przydrożne, sanktuaria maryjne, drewniane kościoły). Pozostałe świątynie znajdujące się na

¹² J. Sikora, *Spoleczno-ekonomiczne problemy trwania kapliczek przydrożnych w społeczności lokalnej jako przykładu sztuki ludowej*, w: *Współprzestrzenie ekonomii i sztuki* (red. N. Krzyżanowska, K. Nowak), Motivex, Poznań 2010, s. 77.

¹³ Zob. J. Majewski, B. Lane, *Turystyka wiejska i rozwój lokalny*, Warszawa 2003, s. 69 i nast.

szlaku należy uznać za dodatkowe atrakcje. Aby poszerzyć atrakcyjność turystyczną badanego terenu, można także wyodrębnić atrakcje uzupełniające (nie sakralne), takie jak: wiatraki, pałace, dworki, ratusze itp.

Opracowany szlak krzyży i kapliczek przydrożnych może być interesującym produktem turystyki wiejskiej. Rdzeniem takiego produktu są możliwości poznania dziedzictwa kulturowego wsi, motywy wyjazdu, przeżycia wewnętrzne, specyficzna atmosfera przepełniona „wiejskością”. Produkt rzeczywisty to pakiet usług (takich jak baza noclegowa, gastronomiczna i komunikacyjna) skierowany głównie do uczestników pielgrzymek i podróży religijnych. Ważnym fragmentem struktury produktu turystycznego jest także produkt poszerzony (dodany). Stanowią go te cechy, które warunkują jego *branding* (wyróżnienie rynkowe). Produkt poszerzony tworzą wszelkie usługi uatrakcyjniające pobyt gości, np. sprzedaż pamiątek, dewocjonalistów, wizualizacja lokalnych legend, pogadanki z księdzem i mieszkańcami, degustacja rodzimych potraw.

W tworzeniu szlaku krzyży i kapliczek przydrożnych na wybranym terenie powinno dążyć się do stworzenia takiego produktu turystycznego, dzięki któremu lokalna społeczność będzie mogła wpłynąć na zwiększenie atrakcyjności swojego regionu, a co za tym idzie – na zintensyfikowanie rozwoju obszarów wiejskich.

Aby obszar stał się atrakcyjny turystycznie należy zaprezentować turystom walory kulturowe umożliwiające poznanie miejscowych zwyczajów, tradycji i historii. Warto także zainteresować ich lokalnymi wyrobami sztuki ludowej, rzemiosłem, muzyką. Z drugiej strony należy wskazać potencjalnym przybyszom pewne walory ekonomiczne, tj. konkurencyjność cen rozmaitych towarów i usług w stosunku do cen w sąsiednich miejscowościach, łatwy dostęp do korzystania z przedstawionej oferty turystycznej, niskie koszty podróży, wygodną bazę noclegową itp.¹⁴

Działania takie z pewnością będą wpływały na decyzje turystów dotyczące ich przyjazdu do danej miejscowości, gminy lub regionu.

Podsumowanie

Kapliczki przydrożne dostarczają wielu powodów i okazji, by się nimi zająć zarówno od strony naukowej, dokumentacyjnej, archiwistycznej, wydawniczej, jak i promocyjnej. Na obszarach wiejskich jest jeszcze wiele miejsc „nieodkrytych” i mało wyeksponowanych, lecz nie mniej ciekawych. Nie każdy bowiem kościół musi pełnić funkcję sanktuarium i nie tylko pałace, parki, dworki są wykładnią wartości turystycznej danego miejsca. Każda kapliczka przydrożna i każdy stary krzyż kryją w sobie pewną historię, tworzą dziedzictwo polskiej wsi, wyrażają isto-

¹⁴ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, Warszawa 2000.

tę wiary ludu. Obiekty te ze swoją unikalną wartością tworzą potencjał, który należy wykorzystać na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego wsi.

ROADSIDE SHRINES AS OPPORTUNITIES FOR LOCAL DEVELOPMENT OF RELIGIOUS TOURISM

Summary

The aim of the present paper is to present the opportunities for tourism-oriented adaptation of roadside shrines and, based on these locations, for creation of religious tourism trails in individual regions. These activities would contribute to social and economic revival in rural regions. The paper also demonstrates the essence of religious tourism, importance of roadside shrines to local communities and opportunities for tourism-oriented adaptation and the need for their protection and saving from damage.

Translated by Jan Sikora